

Procesuālās ekonomijas princips kriminālprocesā

Dr. iur. Sandra Kaija

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte,
Tiesību zinātņu katedra, Latvija*

Kopsavilkums

Rakstā autore izskata jautājumus par procesuālās ekonomijas principa izpausmi kriminālprocesā. Pētījumā tiek skatītas kriminālprocesa ekonomijas, efektivitātes un iedarbīguma problēmas. Tiek piedāvāts ne tikai pilnveidot pašreizējo tiesisko bāzi, bet arī ievērot jau esošos tiesību aktus, amatpersonām un tiesām pieņemot objektīvus lēmumus kriminālprocesos.

Atslēgvārdi: kriminālprocess, procesuālā ekonomija.

Ievads

Kriminālprocesa būtību un attīstības perspektīvas lielā mērā nosaka kriminālprocesa principos definētās konceptuālās idejas. Šo ideju izstrāde un adaptācija, piemērojot prakses vajadzībām, ir kriminālprocesa zinātnes svarīgākais uzdevums. Kriminālprocesa likuma (turpmāk arī KPL) piemērošanas prakse, vērtējot arī kriminālprocesa normu izmaiņu kontekstā, parāda, ka principu sistēma, kas nostiprināta KPL 2. nodaļā, nevar tikt izskatīta par galējo teorētisko un praktisko sasniegumu punktu. Kriminālprocesa principu sistēma izpētei un pilnveidei joprojām ir atvērta, ko apliecina arī Latvijā veiktie pētījumi, piemēram, par kriminālprocesuālo imunitāti kā kriminālprocesa principu [6].

Raksta mērķis ir izpētīt dažus procesuālās ekonomijas aspektus kriminālprocesā, kā arī tās realizācijas iespējas tiesību jaunrades un tiesībpiemērošanas sfērā, kā arī raisīt diskusiju par šā principa ieviešanas nepieciešamību Kriminālprocesa likumā.

Rakstā galvenokārt izmantotas šādas **izpētes metodes**: analītiskā, vēsturiskā un salīdzinošā.

Svarīgākās atziņas teorijā un praksē

Viena no galvenajām idejām, par ko būtu nepieciešams diskutēt, ir procesuālās ekonomijas princips, kas nav iekļauts kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā. Praksē šis princips ir ļoti aktuāls un pieprasīts. Gandrīz desmit gadu KPL piemērošanas prakse ir parādījusi, ka vienkāršota un efektīva kriminālprocesa nepieciešamība atrodas sarežģītā mijiedarbībā: ne viss “vienkāršots” var tikt atzīts par ekonomisku, savukārt “sarežģīts” – par izšķērdīgu.

Procesuālās ekonomijas ideja neaprobežojas tikai ar procesa ātrumu un vienkāršošanu. Mūsdienu kriminālprocesa tiesības akcentē arī citus kriminālprocesa racionalitātes aspektus. Tie parādās arī terminoloģiskās novitātēs, piemēram, “saprātīgā termiņa” jēdzienā. Nav mazsvarīgi, ka tas ir iekļauts kriminālprocesa pamatprincipu sistēmā (KPL 14. pantā).

Šobrīd vairs nav apšaubāms, ka jurisprudencē ir ieviests procesuālās ekonomijas princips. Tas tiek izmantots dažādās tiesību apakšnozarēs. Piemēram, viens no Administratīvā procesa likuma 191. panta pirmās daļas 2. punkta mērķiem ir īstenot procesuālās ekonomijas principu, kas paredz arī iespēju robežās izvairīties no atkārtotu procesuālo darbību veikšanas, kuras izdarītas jau līdz šim, tādējādi samazinot arī izlietoto resursu apjomu, kā arī administratīvā procesa dalībnieku un tiesas laika patēriņu [2]. Arī likuma “Par tiesu varu” 28. pants paredz procesuālās ekonomijas principu, nosakot, ka tiesnesis izspriež lietu tik ātri, cik vien iespējams, un ka personai, kas piedalās lietā, jāievēro likuma vai tiesas noteiktie procesuālie termiņi.

Šim jautājumam vairākkārt ir pievērsusies arī Satversmes tiesa, norādot, ka procesuālās ekonomijas princips nav pašmērķis un šajā gadījumā kalpo vēl svarīgākam principam – tiesībām uz taisnīgu tiesu [3]. Procesuālā ekonomija, no vienas puses, un procesuālo tiesību vienlīdzība, no otras, ir Satversmes 92. panta satura elementi, kuriem jāatrodas saprātīgā līdzsvarā. Satversmes tiesai šajā gadījumā ir jāizvērtē, vai sabiedrības ieguvums no procesuālās ekonomijas nenonāk nesamērīgā pretrunā ar pušu procesuālo tiesību vienlīdzību [4]. Ideja par procesuālo ekonomiju ir aktuāla visā kriminālprocesa attīstības vēsturē. Faktiski nepieciešamība pēc procesuālās ekonomijas ir radusies vienlaikus ar procesuālo formu. Ekonomijas ideja ir jebkuras formas elements, jo pati procesuālā forma ir kriminālprocesuālās darbības ekonomiskākā veida mērķtiecīgs rezultāts. Procesuālā ekonomija ir ekonomiski veidota procesuālā forma (pēc principa – nekā lieka).

Nepamatoti sarežģīta procesa forma tur, kur to var aizstāt ar daudz vienkāršāku, rada lēnumu, birokrātismu, tā kavē savlaicīgu un efektīvu personas tiesību un interešu aizsardzību. Nav mazsvarīgs apstāklis, ka resursi, ko valsts var atļauties tērēt kriminālprocesam, ir ierobežoti, tādēļ to sadales sistēma jāorganizē efektīvi.

Procesa amatpersonu pienākums, veicot procesu, ir ievērot ekonomijas principu, kas īpaši ir uzsvērts Francijas, Bosnijas, Rumānijas un citu valstu Kriminālprocesa likumos [1, 22].

Jāatceras konceptuālas lietas:

1. Procesuālā ekonomija darbojas kā sava veida starpniece starp KPL mērķi un mainīgajiem dzīves apstākļiem.
2. Racionalitāte.
3. Nedrīkst ekonomēt uz procesuālo formu u. tml. rēķina, radot kaitējumu saprātīgo šaubu novēršanai, personas tiesību un interešu aizsardzībai.

Tādējādi formula “vienkārši – lēti” jāpapildina ar vēl vienu elementu – personas tiesību aizsardzību. Var teikt, ka tas nav jauns, autonomš elements, bet tas norāda uz nosaukto trīs komponentu attiecīgo orientāciju. Pamatojoties uz procesuālo ekonomiju, nedrīkst pārkāpt likumā noteiktās formālās (obligātās) prasības.

Procesuālās ekonomijas būtība jāsaista, pirmkārt, ar tiesību jaunradi, formulējot KPL noteiktās normas; otrkārt, – ar racionālu darbību to piemērošanā. Procesuālo ekonomiju nevajadzētu ierobežot tikai ar likumdošanas pasākumiem. Šīs problēmas risinājumam nepietiek tikai ar kriminālprocesa racionālu procedūru, ko nosaka KPL. Ļoti svarīga nozīme ir pirmstiesas procesa un tiesas iestāžu darbībai, izvēloties visoptimālāko no veicamajām procesuālajām darbībām un procesuālajiem lēmumiem, kas jāpieņem.

Pētījuma rezultāti un to izvērtējums

Tiesībās bieži atsaucas uz ekonomiju, efektivitāti un iedarbīgumu (zināmi kā trīs “E” no angļu valodas vārdiem *economy, efficiency, effectiveness*) [5].

Nosaucot KPL 2. nodaļā ietvertās kriminālprocesa vadošās normas par kriminālprocesa pamatprincipiem, likumdevēja darbība bijusi vērsta uz visu kriminālprocesiālo kārtību vadošo normu noteikšanu. Turklāt, tā kā šo vadošo normu piemērošana īstenojama visa kriminālprocesa gaitā, secināms, ka likumā lietotais to kopējais apzīmējums – “kriminālprocesa pamatprincipi” – pilnībā atbilst kriminālprocesa tiesību zinātnes nostādņēm. Tas pats secināms arī par procesuālo ekonomiju kriminālprocesā kā kriminālprocesa pamatprincipu, jo tā nostādnes ir attiecināmas uz visām kriminālprocesa stadijām.

Secinājumi un priekšlikumi

Procesuālās ekonomijas princips veicina ātru un efektīvu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu; kriminālprocesa formu racionālu diferenciāciju, mazinot birokrātiju un procesuālo pilnvaru dublēšanu; procesa virzītāju nepamatotas rīcības nepieļaušanu, kas varētu apgrūtināt procesa dalībniekus ar nepamatotiem pienākumiem un papildu izdevumiem. Tāpēc nepieciešamas turpmākās diskusijas, vai procesuālās ekonomijas princips jāparedz kā patstāvīgs kriminālprocesa princips vai pietiek ar pastāvošo tiesisko regulējumu.

Autore izvirzīto mērķi uzskatīs par sasniegtu, ja rakstā paustais viedoklis rosinās pārdomas un tālākas diskusijas par ekonomijas principa nozīmi, nepieciešamību un vietu kriminālprocesā.

Procedural Economy Principle in Criminal Proceedings

Abstract

The article discusses the problems of principle of economy in criminal procedure law in Latvia. The paper deals with various approaches taken by economy, efficiency, effectiveness of criminal procedure. It is proposed that officials and courts not only improve but also comply with the existing legal framework when adopting objective decisions on criminal procedure.

Keywords: criminal procedure, principle, procedural economy.

Literatūra un avoti

1. Ķinis, U. Krimināljurisdikcijas konfliktu jēdziens. *Administratīvā un Kriminālā Justīcija*, 2013, Nr. 2.
2. *Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 15. jūnija lēmums lietā Nr. A-7-0004-10/11, S-584*, 2010.
3. Satversmes tiesas 04.02.2003. spriedums lietā Nr. 2002-06-01, secinājumu daļas 3. paragrāfs. *Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi*, 2002. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 67.–68. lpp.
4. *Satversmes tiesas 30.03.2010. spriedums lietā Nr. 2009-85-01*, secinājumu daļas 20. paragrāfs. Iegūts no: http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/spriedums_2009-85-01.htm
5. *Valsts pārvaldes principi Eiropā*. Iegūts no: <http://www.sigmaweb.org/bylanguage/latvian/39560292.pdf>
6. Zeppa-Priedīte, V. *Valsts amatpersonu Kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesa tiesībās*. Iegūts no: http://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/zinas/Kopsavilkums_Zeppa-Priedite.pdf